

UMS 39 ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar

Vasfi Haftacı*

Davut Pehlivanlı**

Özet: Çalışmada, finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler sonucu sık kullanılır hale gelen türev ürünlere yönelik işlemlerin muhasebeleştirilmesi ile ilgili UMSK tarafından yayınlanan UMS 39 numaralı standart ele alınmıştır. Ayrıca hedge, spekülasyon muhasebesi ve bu standardın uygulamada karşılaştığı sorunlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: UMSK, UMS 39, Hedge Muhasebesi, Spekülasyon Muhasebesi Hedge Etkinliği, Türev Ürünler.

1.Giriş

Teknolojinin ilerlemesi ve küreselleşmeyle birlikte sınırların ortadan kalkması, finans piyasalarına yatırım yapanlar açısından mali tabloların önemini finansal küreselleşme öncesine göre bir kat daha artırmıştır.

Bilgi teknolojisindeki gelişmeler ve küreselleşme, yerel düzenlemelere hayat şansı tanımamakta, farklı ülkelerdeki uygulamaların karşılaştırılabilir olmasını talep etmektedir. Bu açıdan bakıldığında muhasebe uygulamaları da, UMSK tarafından yayınlanan standartlar önderliğinde tekdüzeleştirilmeye çalışılmaktadır.

UMSK tarafından 2001 yılında yayınlanan 39 numaralı standart, Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi ve Değerlemesi (Financial Instruments: Recognition and Measurement) başlığını taşımakta, ayrıca türev ürünlere yönelik işlemlerin muhasebeleştirilmesi ile hedge ve spekülasyon muhasebesini ele almaktadır.

Türev ürünler riskin yönetilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Risk yönetimi, işletmelerin geleceğe güvenle bakabilmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri ayrıca geleceğe ilişkin tahminlerinin tutturulabilirliği açısından önemlidir. Vadeli sözleşmeler, gelecek sözleşmeleri, swaplar ve opsiyonlar temel türev ürünler olarak kabul edilmektedir.

Türev ürünlerin yaygınlaşması başta muhasebeleştirme olmak üzere hukuki ve vergilendirme ile ilgili problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu finansal araçların kulla-

* Prof. Dr. Vasfi Haftacı, Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümünde öğretim üyesidir.

** Davut Pehlivanlı, Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümünde araştırma görevlisidir.

140 Vasfi Haftacı, Davut Pehlivanlı

nılması ve bunun getirdiği muhasebe sorunları sadece işletme içi sınıflandırma, kayıtlama sorunları ile ilgili olmayıp piyasaların küreselleştiği bugünkü ortamda finansal raporları kullanacak ve bu raporlara göre yatırım yapacaklar açısından da önemlidir.

39 numaralı standart yalnızca sınıflandırma ve kayıtlama ile ilgili sorunları çözme amacı gütmemekte finansal tablolarda yer alan türev ürünlerin gerçek değeriyle gösterilmesi, hedge (koruma) kriterlerinin belirlenmesi ve spekülasyon muhasebesine getirilen ilkeler açısından da pek çok önemli yenilik getirmektedir.

2. UMS 39

Literatürde muhasebe çeşitli açılardan değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Belgeleme ve yönetime araç olma özelliklerini de kapsayacak şekilde muhasebe, belli bir dönemde kurumun varlık, borç ve sermaye durumunu, iç ve dış dünyası ile olan hesapsal ilişkilerini belgeler üzerinde belirleyip hesaplar üzerine işleyerek izleyen, her türlü kurallara ve yasalara uygun hesaplaşmayı sağlayıp maliyetin hesaplanması, işletmenin ölçülmesi ve planlama hesapları ile ilgili işlemleri içeren bilgi, anlayış ve erişme alanı şeklinde tanımlanabilir (Haftacı, 2003: 1).

Özellikle 20.yy'ın son çeyreğinden itibaren finansal piyasalarda meydana gelen yenilikler ve bunun sonucunda ortaya çıkan finansal varlıklardaki çeşitlenmeler, doğal olarak muhasebeyi etkilemiş yukarıda sözü edilen görevlerin yerine getirilmesi amacıyla değişime ve yeni açılımlara itmiştir.

Türev ürünlerin kullanımının 1990'lı yıllarda uluslararası piyasalarda ve özellikle Amerika'da artması buna paralel bir şekilde türev ürünlerin muhasebeleştirilmesi ile ilgili çalışmaları da arttırmıştır. UMSK tarafından yürütülen türev ürünler konusunda kamunun aydınlatılması ve bilgilendirilmesi ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda şu noktalar ön plana çıkmıştır: ürün ve işlemlerin muhasebe kayıtlarına geçirilmesi, ürünlerin finansal tablo ve raporlara yansıtılması, ilk kayıta kullanılacak değer ölçüleri, ilerideki dönemlerde kullanılacak değer ölçüleri ve ürünlerin kayıttan düşürülmesi (Bursal, 1992).

Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi ve Değerlemesi adını taşıyan standardın amacı, bir işletmenin finansal tablolarında, finansal araçlar hakkında kayda alma, değerlendirme ve açıklanacak bilgiler konusundaki ilkeleri oluşturmaktır (Akgül ve Akay, 2003: 191).

UMS 39'dan önce türev ürünler ve daha farklı finans mühendisliği araçları için belirlenmiş standartların olmaması nedeniyle ilgili işlemleri muhasebe kayıtlarına geçirmede aynı ürünler için farklılık olabilmekteydi. UMS 39'da çerçeve geniş tutulmuş finansal varlıkların sınıflandırılması yapılmış böylece bu araçların kullanı-

mındaki farklılıklar ortadan kaldırılarak finansal tabloların karşılaştırılabilir hale getirilmesi amaçlanmıştır (Tan ve Abarca, 2003).

UMS 39'un getirdiği en önemli değişikliklerden birisi, türev ürünleri kapsayacak şekilde tüm finansal varlıkların bilançoda gösterilmesi zorunluluğudur (Önder, 2001).

Türev ürünlerle ilgili mali olayların amaca uygun olarak değerlendirilmesi ve muhasebe kayıtlarının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için (Örten ve Örten, 2001: 23) finansal varlıklar (a) alacaklar, (b) vadeye bağlı gelir amaçlı finansal varlıklar, (c) spekülasyon gelir amaçlı finansal varlıklar, (d) satılabilir diğer finansal varlıklar olmak üzere dört gruba ayrılabilir (IASB, 2001: Madde 68).

Türev ürünleri kapsamak üzere tüm finansal araçlar bu dört sınıftan birinde bulunmalıdır. Sınıflandırmada serbestlik olmamakla birlikte; yönetimin o finansal varlığın satın alım tarihindeki amacı sınıflandırmaya temel alınır. Yukarıda sınıflandırılan finansal varlıklardan alacaklar ve vadeye bağlı gelir amaçlı finansal varlıklar dönem sonunda amorti edilmiş tarihi değerle değerlendirirken, spekülasyon gelir amaçlı finansal varlıklar ve satılabilir diğer finansal varlıklar rayiç değerle muhasebeleştirilirler (Chiu, 2001).

UMS 39'a göre kayıt altına alınan bütün finansal araçlar işlem maliyetleri de gözönünde bulundurularak kayıtlanır. İlk kayıtlamadan sonraki tüm kayıtlamalar o finansal aracın ait olduğu sınıfa göre kayıtlanır (IASB, 2001: Madde 66).

Türev ürünler, hedging yani riskin en aza indirgenmesi amacıyla kullanıldığı gibi kâr sağlamak için spekülasyon olarak da kullanılabilir. İşletmenin bu araçları kullanım amacına bağlı olarak bu işlemlerden sağlanan kâr veya zararın hesaplanması, raporlanmış şekli ve muhasebeleştirilmesi de farklılıklar gösterir. Çünkü riskten korunma işleminin amacı ve ekonomik etkileri ile spekülasyon işleminin amacı ve ekonomik etkileri birbirinden farklı olur. Bu yüzden aracın önce riskten korunma amacıyla mı yoksa spekülasyon amacıyla mı kullanılacağı belirlenmelidir (Önce, 1995: 45).

Hedging amacıyla elde tutulmayan türev ürünler, spekülasyon amaçlı finansal varlıklar içinde ele alınır ve rayiç değerleriyle değerlendirilirler (Hernandez, "Hedge Accounting: What's the Problem with IASB Standards?", 2003).

2.1. Hedge Muhasebesi

Türev ürünlerin riskten korunma amacıyla kullanılmaları durumunda yapılan muhasebeleştirme işlemi hedge muhasebesi olarak adlandırılmaktadır.

Muhasebe politikasının amacı, muhasebeleştirilen işlemin amacı ve ekonomik etkilerinin mümkün olduğu kadar yansıtılmasını sağlamaktır (Parlakaya; 2003: 168). Hedging amacıyla kullanılan türev ürünlerin muhasebeleştirilme şekli, spekülasyon amacıyla kullanılması durumundaki muhasebeleştirilme şekline farklı olmaktadır.

Muhasebe açısından hedging, belirli bir finansal varlığın, sorumluluğun veya bir nakit akımının (IASC, 2001: Madde 10) değerinde oluşabilecek değişikliğin edinilecek başka bir enstrümanın rayiç değerindeki değişikliklerle karşılanması amacını taşıyan bir işlemdir (Peri, 2002: 2). UMS 39'a göre hedge muhasebesi uygulanması zorunlu tutulmayıp, kurumların isteklerine bırakılmıştır (IASC, 2001: Madde 142). Hedge muhasebesinin esası dengeleyici etkilerin simetrik olarak sonuç hesaplarına yansıtılmasıdır (Turgay, 2001).

Hedge muhasebesinin kullanılabilmesi için işleme konu olayın taşınması gereken belirli koşullar bulunmaktadır (IASC, 2001; Madde 142):

1. Hedge enstrümanı ve hedge edilen varlık tanımlanmış olmalı,
2. Hedge edilecek kalem işletmeyi riske maruz bırakmalıdır.
3. Hedge işlemi ile ilgili dokümantasyon koşulları sağlanmış olmalıdır.
4. Hedge ilişkisini gösteren dokümanın, hedge riskinin ve hedge etkinliğinin nasıl değerlendirileceğinin açıklanmış olması gerekmektedir.
5. Hedge işleminin başlangıcında ve hedge işlemi süresince hedge etkinliğinin sağlanmış olması gerekmektedir.
6. Hedge etkinliği hedge işlemi süresince test edilmelidir. Etkinlik hedge işlemi süresince %80 ile %125 arasında olmalıdır.
7. Bire bir gösterim olmalı, yani yabancı varlık, yükümlülük veya gerçekleşmesi muhtemel işlem ve bir dış türev ürün bulunmalıdır,

Hedge muhasebesi, riskin sözkonusu olduğu durumlarda yapılır. Riskin bulunmadığı durumlarda hedge muhasebesi uygulanmayacaktır. Hedge etmenin amacı riski azaltmaktır, bundan dolayı riskin olmadığı yerde hedge muhasebesine gerek yoktur. Riskin olmadığı durumlarda, hedging enstrümanlarda pozisyonlardan elde edilen kâr ve zararlar aynı dönemde gelir ve gider hesaplarına yansıtılmalıdır (Gündüz ve Tural, 1995: 17).

Hedge işlemleri ile giderilmeye çalışılan risk literatürde geçtiği şekliyle sistemik risk, sistematik olmayan risk ve sistemik risktir. Bunların dışında kalan sözelimi makine eskimesinden kaynaklanan risk veya tahmin edilemeyen hava olaylarından kaynaklanan riskler ölçülemediği için hedge edilemezler (IASC, 2001: Madde 135).

UMS 39'a göre kabul edilmiş hedge edilebilir bir kalemin ve yine belirlenmiş bir hedge enstrümanının var olması, hedge muhasebesinin yapılabileceği anlamına gelmemektedir. Bunun yanında gerçekleşmesi gereken iki şart daha bulunmaktadır; hedge'in etkin olması ve bu etkinliğin ölçülebilmesi ile hedging işleminin standarda uygun bir dokümantasyonunun yapılmış olması gerekmektedir (Peri, 2002).

Hedging işleminin dokümantasyonu hedging ilişkisinin tanımını, hedge edilen kalemin ve hedge enstrümanının belirlenmesini, işlemin ne kadar etkin olacağı tahminini ve bu etkinliğin kurumca nasıl değerlendirileceğini (Hernandez, "Hedge

Accounting: What's the Problem with IASC Standards?", 2003), ayrıca işlemin hangi tür hedge grubuna girdiğini ve kurumun hedge stratejisine ilişkin bilgileri kapsamalıdır (Tan ve Abarca, 2003). Böyle bir dokümantasyonun varlığı hedge muhasebesi uygulamak için gerekli bir kriterdir (Peri, 2002).

Hedge işleminin riski azaltma derecesi, hedge etkinliği olarak tanımlanmaktadır. UMS 39 açısından, etkin bir hedge ilişkisinin oluşabilmesi için, hedge edilen işlemlerin rayiç değerlerinde oluşan değişikliklerin hedging enstrümanlarının değer değişiklikleriyle yüksek bir korelasyon göstermeleri gerekir (Önder, 2001: 3).

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu UMS 39'da geçtiği şekliyle korelasyon oranını %80 ile %125 aralığı olarak belirlemiştir (Weel, 2002). Bu korelasyon oranının %80 ile %125 arasında olması etkin bir hedge işleminin göstergesidir (IASB, 2001: Madde 146). Diğer bir ifadeyle hedge edilen kalemin değer değişikliğinin hedge enstrümanının değer değişikliği ile %80 ile %125 arasındaki bir oranda karşılanması etkin bir hedge işlemini, bu sınırların dışında kalan oranlar ise etkin olmayan bir hedge işlemi ifade etmektedir. Gerçekleşme oranı eğer bu sınırların dışında ise bu işlem etkin bir hedge işlemi sayılmayacak ve hedge muhasebesi uygulanmayacaktır (UMS 39, Madde 156; 163; 165; Peri, 2002). Bu etkinliğin sağlanmadığı durumlarda spekülasyon muhasebesi uygulanır (Blankley ve Schroeder, 2000).

Etkinlik %80 ile %125 arasında gerçekleşmekle birlikte kimi dönemler itibarıyla bu sınırlar dışında da gerçekleşebilir. Bu durumlarda etkinlik dahilinde gerçekleşen kısım için hedge muhasebesi uygulanırken % 80 ile %125 dışında kalan kısımlar ise gelir tablosuna yansıtılacaktır (Blankley ve Schroeder, 2000).

Hedge etkinliğini test etmek için dolar ofset, korelasyon katsayısı tekniği ve regresyon analizi olmak üzere başlıca üç yöntem kullanılmaktadır. Dolar ofset yöntemine göre hedge enstrümanının değerindeki kümülatif değişiklik ile hedge enstrümanının dayandığı varlığın değerindeki kümülatif değişiklik karşılaştırılır. Uygulamada yüksek etkinlik bu rasyonun %80 ile %125 arasında olması olarak yorumlanır. Bu yöntemin kullanılması halinde hedge etkinliğinin sürekli olarak yani hem işlemin başında hem de düzenli aralıklarla yapılan etkinlik testlerinde sağlanmış olması gerekmektedir (Kawaller, 2002).

Çoğu kurum tarafından şu an uygulanan yöntem korelasyon katsayısı tekniği ile hedge etkinliğinin sağlanıp sağlanmadığının belirlenmesidir. Bu yöntemde korelasyon katsayısının -1 ve +1 aralığında çıkması gerekir. Ayrıntılı istatistik teknikleri gerektirmemesi nedeniyle bu yöntem uygulamada daha çok tercih edilmektedir (Mangiero ve Mangiero, 2001).

Hedge etkinliği test etmede kullanılan diğer bir yöntem de regresyon analizidir. Regresyon analizi iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi kantitatif olarak a-

çıklayan istatistiki bir yöntemdir. Regresyon analizi tekniği korelasyon katsayısına ulaşılmasını sağlar. Korelasyon katsayısı da hedge etkinliğini gösterir (Kawaller, 2002).

UMS 39, hedge etkinliğinin hem geleceğe yönelik hem de geçmişe dönük test edilmesini öngörmektedir. Geleceğe yönelik işlemlerin test edilmesinde regresyon analizi yönteminin kullanılması, geçmişe yönelik işlemlerin test edilmesinde de dolar offset yönteminin kullanılması tutarlı sonuçlar vermektedir (Kawaller, 2002).

Hedge işleminin etkin olmama nedenleri; farklı döviz kurları, türev ürünün ve dayandığı-hedge edilecek- varlığın farklı vadelere sahip olması, farklı faiz oranları veya farklı fiyat indekslerinin kullanılması, farklı piyasa fiyatlarının temel alınması olarak sıralanabilir (IASC, 2001: Madde 146).

UMS 39'da belirtildiği şekliyle hedge işlemi; rayiç değer riskten korunması, nakit akışının riskten korunması ve net yatırımların riskten korunması olmak üzere başlıca üç amaç kullanılabilir (IASC, 2001: Madde 146).

Rayiç değer hedge muhasebesi bir finansal varlığın veya borcun makul değerindeki değişikliklerin zarara neden olma olasılığına karşılık yapılır. Rayiç değerdeki değişiklikler faiz oranlarındaki yükselmelerden, döviz kurlarındaki yükselmelerden veya mal fiyatlarındaki yükselmelerden kaynaklanabilir (IASC, 2001: Madde 138). Rayiç değer hedge muhasebesi uygulandığı durumda riske karşı korunan kalemlerde buna karşılık gelen kazanç ya da kayıp sonucu bu varlığın net defter değerinde ayarlama yapılır ve derhal net kâr ya da zararda gösterilir.

Nakit akımlarının korunması ifadesinden, gelecekteki işlemlerin riskten korunmasına ilişkin kullanılan türev ürünler anlaşılmaktadır. Gelecekteki nakit akımları şu anda varolan varlık yükümlülükleriyle ilgili olabilir (IASC, 2001: Madde 137). Nakit akımlarının korunması işleminde özellikle fiyat, maliyet, faiz gibi gelecekte nakit akışını etkileyebilecek değişken unsurların riskten korunması sözkonusudur. O işlemin ölçümü sonucu hedge etkinliği sonucu oluşan kazanç veya kayıplar özkaynaklar altında gösterilir, hedge etkinliği sağlamayan kısım ise gelir tablosuna yansıtılır. (Akgül ve Akay, 2003: 179).

Yabancı bir kuruluşta net yatırımın riske karşı korunması: nakit akış risk koruması ile aynı şekilde muhasebeleştirilir. Hedge etkinliği sağlanması halinde ortaya çıkacak kazanç veya kayıplar özkaynaklar altında gösterilir, hedge etkinliği sağlamayan geri kalan kısım ise gelir tablosuna yansıtılır.

Gerçekleşmesi muhtemel işlemlerde hedge muhasebesinin uygulanabilmesi için yüksek düzeyde gerçekleşme olasılığı bulunmalıdır.

Bazı durumlarda hedge muhasebesinin uygulanmasına devam edilmez. Sözkonusu durumlar şöyle sıralanabilir (IASC, 2001: Madde 156; 163; 165):

- a) Hedge etkinliğinin sağlanamamış olması,

- b) Hedge enstrümanın satılması, enstrümana son verilmesi veya uygulanmış olması,
- c) Yönetimin muhasebeleştirme yöntemini değiştirmesi,
- d) Gelecekteki nakit akımının gerçekleşme olasılığına karşılık yapılmış olan hedging amacının nakit akımının gerçekleşme olasılığının ortadan kalkması olarak sıralanabilir.

Yapılan işlem hedge muhasebesinin uygulanabilmesi için gerekli olan ölçütleri sağlamaması durumunda spekülasyon muhasebesinin kuralları uygulanır.

2.2. Spekülasyon Muhasebesi

Riskten korunma amaçlı olarak değerlendirilmesi için gerekli ölçütleri taşımayan ya da faiz oranları ve döviz kurlarındaki değişimlerden kâr sağlamayı amaçlayan bir finansal araç, spekülatif amaçlı bir işlemin doğmasına neden olmuş demektir. O nedenle bu işlemlere hedge muhasebesi uygulanmaz. Spekülatif amaçlara ilişkin kâr veya zararlar, cari dönemin kâr veya zarar hesabına kaydedilirler (Önce, 1995: 51; IASC, 2001: Madde 10).

Spekülatif amaçlı sözleşmelerin piyasa değerindeki değişimler, hemen kâr, ya da zarar olarak tanımlandıkları için spekülatif işlemler piyasa değerine göre değerlendirilir. Ayrıca yatırım ve spekülasyon amaçlı olarak kullanılan sözleşmelerin piyasa değerindeki değişim maliyet ya da piyasa değerinden düşük olanı esas alan yaklaşım kullanılarak kaydedilir (Kaygusuz, 1998: 35).

3. UMS 39'a Getirilen Eleştiriler

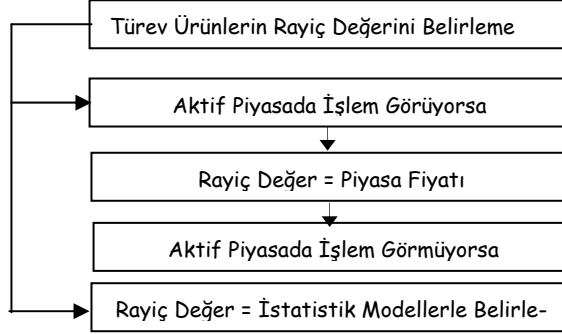
UMS 39 numaralı standarda yöneltile eleştirilen başlıcaları, rayiç değer belirlenme şekli ve birden fazla alternatif uygulamaya yer verilmesidir.

Rayiç değer, tarafların bilgisi dahilinde işlem boyunca bir varlığın değiştirilebilir değeri veya bir yükümlülüğün bilançoda yerleştirilebilir değerine denir (IASC, 2001: Madde 8).

Şekil 1, UMS 39'a göre varlıkların ve yükümlülüklerin rayiç değerle değerlendirilmesini özetlemektedir. UMS 39 rayiç değer belirlenmesinde, sözkonusu varlık aktif piyasada işlem görüyorsa piyasa fiyatını, aktif piyasada işlem görmüyorsa istatistik tekniklerle belirlenecek fiyatı rayiç değer olarak kabul etmiştir.

UMS 39'da geçtiği şekliyle aktif piyasa şu koşulları taşımalıdır (IASC, 2001; Madde 9);

1. İşlemler homojen bir piyasada gerçekleştirilmelidir,
2. Alıcı ve satıcı sayısı sınırlı olmamalıdır,
3. Fiyatlar kamuya açıklanmalıdır.



Şekil 1: Türev Ürünlerin Rayiç Değerini Belirleme

Kaynak: Beate Juettner Nauroth, *Problems Associated With the Value - Relevance Finans Financial Derivatives According to IAS 39*, SSE / EFI Working Paper Series in Business Administration, No 2003: 2, January 2003, s. 8.

Bu çerçevede, tezgâhüstü piyasalarda işlem gören ürünlerin piyasa fiyatlarının belirlenmesi kurumlara bırakılmıştır. Her kurum piyasa fiyatını belirlemede uygun gördüğü yöntemi kullanacak bu da finansal tabloların karşılaştırılmasında sorunlara yol açabilecektir (Hernandez, “Derivatives and the FASB: Visibility and Transparency?”, 2003). Şöyle ki, farklı kurumlarca rayiç değer belirlenmesi için farklı modeller kullanılacak, farklı modeller için de farklı girdiler sözkonusu olacağı için bu da birbirinden farklı değerlerin belirlenmesine neden olacaktır (Ittoop ve Kawaller, 1999). Örneğin bir kurumun rayiç değeri belirlerken kullanacağı iskonto oranının diğer bir kurumca kullanılan iskonto oranından farklı olması aynı yöntem kullanılsa bile farklı sonuçlar verecektir.

Örneğin tezgâhüstü piyasalarda işlem gören opsiyon fiyatlarını kullanılan opsiyon fiyatlama modelleri son derece karmaşık ve farklı faktörlere dayanmaktadır. Bu şartlar altında kullanılan opsiyon fiyatlama modelleri her seferinde farklı değerler vermesi kaçınılmazdır. Bu da benzer opsiyonlara sahip kurumların finansal tablolarında farklı değerlerin gözükmeye neden olacaktır (Hernandez, , “Derivatives and the FASB: Visibility and Transparency?”, 2003).

UMS 39’a yöneltilen bir diğer eleştiri ise standartların birden fazla alternatif uygulamaya yer vermesidir. Alternatif muhasebeleştirme teknikleri finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini olumsuz etkilemekte sonuç olarak da finansal tabloları değerleyecek olan kişi ve kurumları yanlış yönlendirmektedir.

4. UMS 39 İle İlgili Genel Değerlendirme

Basel komitesi tarafından standartların değerlendirilmesinde kullanılmak üzere ölçütler belirlenmiştir. Aşağıda açıklanacak ölçütlerin pek çoğunun kaliteli muhasebe standartlarına destek oldukları dünyada geniş ölçüde kabul edilmektedir (Basel Bankacılık Gözetim Komitesi, 2000: 10). Bu çerçevede türev ürünlerin muhasebeleştirilmesine yönelik UMSK tarafından yayınlanan UMS 39 numaralı standart Basel Komitesince yayınlanan ilkelere göre değerlendirilecektir.

1. Muhasebe standartları, uygun ve anlamlı muhasebe bilgileri üretmelidir.

Muhasebe standartları piyasa katılımcılarının, özellikle finansal tablolara göre yatırım yapacak veya finansal tabloları denetleyecek olan özel veya kamu kurumlarının ihtiyaçlarını karşılar olmalıdır. UMS 39’da aynı tür işlemler için alternatif uygulama olanakları verilmesi bu işlemler için farklı bilgi üretilmesine neden olmaktadır.

2. Muhasebe standartları, mali pozisyon ve performansa ilişkin ihtiyatlı ve gerçekçi ölçümler üretmelidir.

Muhasebe standartları, aktiflerin ve pasiflerin, ilgili kârların ve zararların ve sermayenin basiretli ve gerçekçi ölçümlerini yansıtmalıdır (Basel Bankacılık Gözetim Komitesi, 2000; 23). Aynı zamanda standartların uygulanması durumunda elde edilecek fayda, standartların uygulanması durumunda karşılaşılabilecek olan maliyetleri aşmamalıdır (Perry, 1997).

3. Muhasebe standartları, mali pozisyon ve performansa ilişkin güvenilir ölçümler üretmelidir.

Mali pozisyon ve performansın güvenilir biçimde gösterilmesi, özellikle riskin ortadan kaldırılması amacıyla kullanılan türev ürünlerin muhasebeleştirilmesinde ayrı bir önem taşımaktadır. Özellikle rayiç değer belirlenmesinde borsa şeklinde örgütlenmemiş tezgâhüstü ürünlerin rayiç değerinin belirlenmesinde birden fazla modelin kullanılabilir olması, tek modelin kullanıldığı durumlarda bile aynı ürün için farklı değerlere ulaşılabilmesi UMS 39 açısından büyük bir eksikliklerdir.

4. Muhasebe standartları, sadece sağlam bir kuramsal temele sahip olmakla kalmamalı, aynı zamanda uygulanabilir olmalıdır.

Muhasebe standartlarının pratikte işler olması ve standardın uygulanabilmesi için, yapılacak olan çalışmaların getireceği maliyet, standardın uygulanması ile doğacak olan faydanın altında olmamalıdır (Hernandez, “Hedge Accounting: What’s The Problem with IASC Standarts?”, 2003). Bu açıdan UMS 39’un gerektirdiği hedge etkinliklerinin belirlenebilmesi için gerekli olan etkin veri setle-

ri, henüz vadeli piyasaların oluşmadığı Türkiye gibi ülkeler açısından bu standardın uygulanabilirliği büyük sorundur.

5. Muhasebe standartları, benzer veya ilgili kalemler için tutarlı ölçümler üretmelidir. UMS 39'a yöneltilen en büyük eleştiri, varlık veya yükümlülüklerin hedge amaçlı kullanılıp kullanılmamalarına bağlı olarak farklı şekilde muhasebeleştirilmele-ridir (Hernandez, "Derivatives and The Fasb: Visibility and Transparency?", 2003). Farklı şekilde muhasebeleştirilme tutarlı bilgi vermemektedir.
6. Muhasebe standartları, tutarlı uygulamayı sağlamak için yeterince kesin olmalıdır. Muhasebe standartları, aşırı geniş bir biçimde yazılmamalı, yönetimin takdir de-recesini basiretli bir şekilde sınırlamalıdır (Basel Bankacılık Gözetim Komitesi, 2000; 24).
7. Tercihen, muhasebe standartları, alternatif işlem şekillerine izin vermemelidir. Alternatif muhasebe işlem şekillerine izin verildiğinde veya muhasebe ilkelerinin uygulanmasında hüküm vermek gerekli olduğunda, dengeli açıklamalar talep e-dilmelidir.
Karşılaştırılabilirlik, aynı türden işlemlerin-farklı kurumlar tarafından ve farklı zamanlarda kullanılsa bile-aynı şekilde muhasebeleştirilmesini gerektirir ki, yatırımcılar, kredi verenler ve diğer finansal tablo kullanıcıları tarafından finansal tabloların karşılaştırılması ve değerlendirilmesi tutarlı sonuçlar versin ve anlamlı bilgiler üretilebilsin (Hernandez, "Derivatives and The Fasb: Visibility and Transparency?", 2003). Fakat UMS 39'da oldukça fazla alternatif uygulamaya yer verilmesi, karşılaştırılabilirliği olanaksız kılmaktadır (Karapınar, 2000; 2).
8. Uluslararası muhasebe standartları, sadece en ileri mali piyasalarda değil , aynı zamanda, gelişmekte olan piyasalarda da uygulanabilir olmalıdır.
UMS 39 açısından hedge etkinliğinin belirlenmesinde kullanılacak olan veri set-lerinin eksikliği Türkiye açısından bu standardın etkin uygulanabilirliğini zayıflatmaktadır.
Dünya çapında kullanılacak, kaliteli tek bir muhasebe standartları setinin oluşturu-lması durumunda (Üstündağ, 2003);
 - a. Uluslararası piyasalardan fon toplamak isteyen şirketler ek maliyetlerden kurtulacak,
 - b. Yatırımcılar ve borç verenler açısından yatırım riskleri azalacak,
 - c. Çokuluslu şirketler açısından finansal tabloların konsolidasyonu, uluslararası faaliyetlerin performansının değerlendirilmesi, yönetim bilgi sistemlerinin uy-gulanabilmesi, ülkeler arasında personel transferinin kolaylaşması ve bağımsız denetim maliyetlerinin düşmesi gibi alanlarda fayda sağlayacak,
 - d. Ekonomik işbirliği oluşturma çabalarında önemli bir engel ortadan kalkmış o-lacak,

- e. Muhasebe bilgi birikimi henüz oluşmamış olan gelişmekte olan ülkeler kaliteli muhasebe standartlarının oluşturulmasından yararlanacaklardır.

5. Sonuç

Türev ürünlerin kullanımındaki artışın bir sonucu olarak bu ürünlerle işlem yapan kurumların yüklendikleri risklerin muhasebe kayıtlarından izlenmesinin mümkün olması, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (UMSK) tarafından bu ürünlerle ilgili bilgilerin kamuya açıklanması ile ilgili standart çalışmalarının başlamasına neden olmuştur. Bu çalışmaların sonucu olarak 2001 yılında UMS 39 yayımlanmıştır.

UMS 39'a getirilen en büyük eleştiri, standartların birden fazla alternatif uygulamaya yer vermesidir. Alternatif muhasebeleştirme teknikleri finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini olumsuz etkilemekte sonuç olarak da finansal tabloları değerlendirecek olan kişi ve kurumları yanlış yönlendirmektedir.

UMS 39'a getirilen diğer bir eleştiri ise rayiç değer belirlenmesinde tek bir yöntemin belirlenmemiş olmasıdır. Bu durum, türev ürün piyasalarının etkin bir şekilde işlediği ve derinlik kazandığı ülkeler açısından büyük sorun olmamakta fakat bu piyasaların henüz etkin çalışmadığı ve sığ olduğu gelişmekte olan ülkelerde ciddi karışıklıklara neden olmaktadır. Bu durumda, bu ürünlerin değer belirlenmesinde birden fazla istatistik model kullanılabileceği üzerinde durulmuş bu da uygulamada aynı ürünler için bile farklı değerlere ulaşılmasına yol açmıştır. Yapılması gereken model sayısının bire indirgenmesidir.

Türkiye özelinde ise türev ürünlerin muhasebeleştirilmesinde karşılaşılan ilgili mevzuat eksiklikleri, uluslararası standartlara uygun olarak, uygulamada karşılaşılan aksaklıklarında gözönünde tutulmasıyla giderilmiş şekliyle hazırlanacak olan standartlar yardımıyla giderilebilir.

Ayrıca, standartlar hazırlanırken farklı yabancı dillerden geçen kavramların Türkçeleştirme çalışmaları da gözönünde tutulmalı ve hazırlanacak standartlarda terim birliği sağlanmalıdır.

Abstract: In this research, IAS 39 numbered standard published by IASB related with accounting of the transactions on financial derivatives which became frequently used as a result of the developments experienced in the financial markets. In addition, the problems with the standard encounter in practice were discussed.

Key Words: IASB, IAS 39, Hedge Accounting, Speculation Accounting Hedge Effectiveness, Financial Derivatives.

150 Vasfi Haftacı, Davut Pehlivanlı

Kaynakça

- Akgül B. Ataman ve Akay Hüseyin (2003), **Uluslararası Muhasebe Standartları ve Türkiye'de Uygulama Etkinliğine İlişkin Bir Araştırma**, İstanbul, Türkmen Kitabevi.
- Basel Bankacılık Gözetim Komitesi (2000), **Uluslararası Muhasebe Standartları Hakkında 67 Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Governörlerine Rapor**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği.
- Blankley A. ve Schroeder R. (2000) "Accounting For Derivatives Under SFAS No. 133", **The Mid - Atlantic Journal Of Business**, Vol. 35, No 1, Mart 2000: 18-35.
- Bursal, Nasuhi, "Yeni Finansal Araçların Muhasebe Sorunları", **Bankacılar**, Sayı 9, Yıl 3, Temmuz 1992: 57-62.
- Chiu, Chua Kim, "How Fair Is Fair Value? ", **Pwc Edge**, Volume Two, 2001.
- Gündüz, L. ve Tural, M. (1995), **Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi: Türkiye Uygulaması Üzerine Bir Öneri**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği.
- Haftacı, V. (2003), **İşletmelerde Finansal Çözümleme**, Trabzon, Derya Kitabevi.
- Hernandez, Francisco Gabriel Hernandez (2003), "Hedge Accounting: What's The Problem With Iasc Standards?", **Wiley Periodicals**, 2003: 73-84.
- Hernandez, Francisco Gabriel Hernandez (2003), "Derivatives And The Fasb: Visibility And Transparency?", **Critical Perspectives on Accounting**, 2003: 777-789.
- International Accounting Standarts Committee (2001), **Financial Instruments: Recognition and Measurement**, International Accounting Standards No: 39.
- Kawaller, Ira. G. (2002), "Hedge Effectiveness Testing Using Regression Analysis", **Afp Exchange**, Vol: 22, Issue: 5, September / October 2002: 61-66.
- Karapınar, Aydın (2000), "Menkul Kıymetlerin Değerlemesi Konusunda Yapılan Değişiklikler - Ias 39", **Gazi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2.
- Mangiero, Susan Ve Mangiero, George (2001), "Is Correlation Coefficient The Standard For Fas 133 Hedge Effectiveness?", **Global Association of Risk Profesionals**, Sayı 1.
- Munter, Paul (2002), "Some Important Answers About Hedge Accounting", **2002 Willey Periodicals, Inc.**, 2002: 31-38.
- Nauroth, B. J. (2003), Problems Associated with the Value - Relevance of Financial Derivatives according to IAS 39, **SSE / EFI Working Paper Series in Business Administration**, No 2003: 2, January 2003: 1-1-31.
- Önce, S. (1995), **Türev Ürünlerin Muhasebe Sorunları ve Bankalar İçin Muhasebeleştirme Şekilleri**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği.
- Önder, Alper (2001), "39 Numaralı Ums: Finansal Enstrümanlar: Mali Tablolara Yansıtılması Ve Değerlemesi", **Activeline**, Şubat 2001: 1-4.
- Örten, R. ve Örten, İ. (2001), **Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları**, 2. Bası, Ankara, Gazi Kitabevi.

- Parlakaya, R. (2003), **Finansal Türev Ürünler ile Mali Risk Yönetimi ve Muhasebe Uygulamaları**, Ankara, Nobel Yayınevi.
- Perry, R. E. (1997), **Accounting For Derivatives**, Irwin Professional Publishing, Chicago.
- Peri, Esra (2002), "UMS 39: Finansal Enstrümanların Muhasebeleştirilmesi ve Ölçümü", **Active Bankacılık ve Finans Makaleleri IV**: 2002: 1-3.
- Tan, Wilson P. ve Abarca, Josephine Adrienne A. (2003), " Derivatives Accounting-Complexities Ahead", **The SGV Review**, September 2003: 72-79.
- Turgay, Hale (2001), "Türev Ürünlerin Mali Tablolara Yansıtılması," **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2001: 1-19.
- Üstündağ, Saim (2003), "Global Muhasebe Standartlarına Doğru", **Active**, Ocak - Şubat 2003: 1-8.
- Weel, P.G.J. (2002), "Fas 133: Impact On Corporate Hedging Pratical Experience From Europe", **Financial Accounting & Reporting**, January - February 2002: 52-55.